

אוניברסיטת בר-אילן

**תהליכי עיצוב תחושת הקוהרנטיות וגיבוש הזהות כפי
שנתפשים בעיני בוגרים מאומצים**

דניאל כץ גור

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך
בבית הספר לחינוך של אוניברסיטת בר אילן

תשע"ו

רמת גן

תקציר

בשנים האחרונות חלה עלייה ניכרת במספר המחקרים העוסקים באימוץ ובאוכלוסיית המאומצים, אולם רוב המחקרים הללו עוסקים במאומצים צעירים ולא במאומצים בוגרים (זפרן, 2007; וגאר 2008). מחקר זה הנו מחקר איכותני, אשר עוסק באתגרים בתהליך גיבוש הזהות ועיצוב תחושת הקוהרנטיות, כפי שנתפשים בעיני מאומצים בוגרים. אנו בוחנים כיצד האתגרים הללו משפיעים על עיצוב זהותם של המאומצים כפרטים וכאוכלוסייה בעלת מאפיינים ייחודיים. העיון המחקרי בנושא והבנת האתגרים הללו, נעשה מתוך בירור המקום שתופש נושא האימוץ בחיי המאומצים הבוגרים ובזיקה להשלכות הנפשיות, המלוות את האתגרים המורכבים בחיי המאומץ.

מטרת המחקר הנוכחי הייתה לתאר את האתגרים, אשר לטענתם של מאומצים בוגרים, השפיעו במהלך חייהם על גיבוש זהותם ועל תחושת הקוהרנטיות שלהם, הן כפרטים והן כאוכלוסייה. מאומצים הם אוכלוסייה העומדת בפני אתגרים ייחודיים במהלך חייהם בשל חוויות ייחודיות שעברו ופערים רגשיים שצברו בתהליך האימוץ ובעקבותיו (Pronchenko-Jain & Fernando, 2013). בהתאם לכך, המחקר הנוכחי תורם להבנת אותם האתגרים העומדים בפני המאומצים במהלך חייהם, כמו גם בהבנה של דרכי ההתמודדות השונות המאפיינות את תהליך עיצוב זהותו של המאומץ הבוגר.

מחקר זה מנסה לענות על שתי שאלות מרכזיות: (1) כיצד בוגרים מאומצים מעריכים את משמעותם ותרומתם של האתגרים הייחודיים לסוגיית האימוץ שחוו בגיבוש הזהות העצמית שלהם; (2) מהם הגורמים העולים מתוך סיפור חייו של המאומץ, אשר נקשרים לעיצוב תחושת הקוהרנטיות שלו? המסגרת התיאורטית שהנחתה את בחינת שאלות המחקר הנה התיאוריה ההתפתחותית של אריקסון (Erikson, 1968) ותיאורית סטטוס הזהות של מרשיה (Marcia, 1980) במסגרת גיבוש הזהות, והמודל הסלוטוגני של אנטונובסקי (Antonovsky, 1987) במסגרת עיצוב תחושת קוהרנטיות. התיאוריות הללו, ההתייחסות לנושא האימוץ והקשר בין כל אלה ידונו בהרחבה בפרק הרקע התיאורטי.

במחקר זה רואיינו חמישה-עשר משתתפים (תשע נשים ושישה גברים), אשר הנם מאומצים בוגרים מעל גיל 18. גילאי המשתתפים נע בין 22 ל-56 (ממוצע הגילאים הנו 33.6). גיל האימוץ של המרואיינים משתנה אף הוא ונע מינקות ועד גיל 8. מבין המאומצים שרואיינו, עשרה הנם ילידי הארץ וחמישה הנם ילידי ארצות דרום ומרכז אמריקה (ברזיל וגוואטמלה), כאשר המשותף לכולם הוא שאומצו בידי הורים ישראלים וכולם פתחו את תיק האימוץ בשלב זה או אחר של חייהם.

במגמה לבדוק את שאלות המחקר אשר הוצגו לעיל, שיטת המחקר שנבחרה לביצוע מחקר זה הנה שיטות מעורבות (Mixed Method), אשר מכילה בתוכה גם ניתוח איכותני וגם ניתוח כמותי. שיטה זו נבחרה, כיוון שהיא נמצאה כמתאימה ביותר על מנת לבחון את חוויות המאומצים כחוויה

סובייקטיבית בשילוב עם מדדים אמפיריים לאורך מעגלי חיים שונים. למעשה, מדובר בשיטה אשר מאפשרת לחוקר לתאר בהרחבה תופעה סובייקטיבית ומורכבת בתוך הקשר נתון, ובאמצעותה להגיע לכללות רחבות יותר (שקדי, 2003). דהיינו, מדובר במחקר אינדוקטיבי, כלומר הסקת מסקנות מן הפרט אל הכלל. בהתאם לכך, על מנת להתחקות אחר עולמם של הנחקרים, נעשה שימוש הן בשיטות איכותניות (ראיונות עומק חצי-מובנים, ניתוח נרטיבים) והן בשיטות כמותיות (עיבוד שאלונים).

הראיונות במחקר זה בוצעו בהתאם לגישת הראיון המודרך המתוארת על-ידי פאטון (Patton, 1990), כאשר מדובר בראיונות חצי-מובנים, אשר בוססו על פרוטוקול שאלות אשר הוכן על-ידי מבצעת הראיונות מבעוד מועד. בעת ביצוע הראיונות, המרואיינים במחקר רואיינו והוקלטו על-ידי עורכת המחקר בלבד. כלומר, הראיונות הוקלטו במלואם ולאחר מכן עברו תמלול מדויק על-ידי מבצעת המחקר. לאחר המענה על השאלות בראיון, הועבר למרואיינים שאלון תחושת הקוהרנטיות של אנטונובסקי (Antonovsky, 1987). השאלון הועבר בנפרד כדי לשמור על "ראש פתוח" מצד המרואיינים. בהתאם לכך, גם תוצאות השאלונים נותחו ללא קשר לביצוע הראיונות.

הראיונות שבוצעו במסגרת המחקר נקראו בנפרד וברצף, וזאת על מנת לקבל תמונה מקיפה וכוללת של המאפיינים החוזרים על עצמם בקרב אוכלוסיית המאומצים הבוגרים. בשלב הבא נערכה קריאה חוזרת של הראיונות במטרה לאתר סוגיות וקטגוריות מרכזיות במחקר (coding). לבסוף בוצע ניתוח של כל אחד מהראיונות בנפרד, כאשר כל אחד מבין הראיונות שימש כבסיס לראיון שקדם לו, וזאת במטרה לחזק סוגיות וקטגוריות שנמצאו בראיונות הקודמים, ואף להוסיף סוגיות וקטגוריות משמעותיות נוספות שעלו מתוך ראיון ספציפי, דבר אשר תומך בהצעתו של שקדי (2003). לבסוף, נגזרו מתוך הראיונות שבע קטגוריות אשר עונות על שאלת המחקר הראשונה: (1) הצורך בשייכות ולהיות "כמו כולם"; (2) הצורך של המאומץ להוכיח את עצמו; (3) הקושי לסמוך על בני-אדם בשל החשש מפגיעה; (4) גנטיקה משפחתית; (5) תחושת ההחמצה מול תחושת השלמות/השלמה; (6) הצורך בגבולות; (7) תפישת ההורות. כמו כן, מן הראיונות נגזרו שלוש קטגוריות נוספות, אשר עונות על שאלת המחקר השנייה ומהוות הלימה עם המודל הסלוטווגני של אנטונובסקי (Antonovsky, 1987): (1) רמת ההבנה; (2) רמת הנהילות; (3) רמת המשמעותיות.

בשלב האחרון ניתן מענה כולל על שאלות המחקר. עבור כל אחת משתי שאלות המחקר נבדקו ממצאי כל אחד מהנבדקים בהתאם לקטגוריות שעלו מניתוחי התוכן, ובאמצעות טריאנגולציה נשאלה השאלה אילו מסקנות ניתן להסיק עבור כל שאלה. לשם ביסוס והמחשה, לוו ההסברים והמסקנות בציטוטים מתוך דברי הנבדקים, אשר מדגימים בצורה המיטבית ביותר את כל אחת מן השאלות.

ממצאי המחקר הנוכחי מראים, כי בכל הנוגע לאתגרים בסוגיית האימוץ הנחווים במהלך גיבוש הזהות העצמית, מדובר בסוגיה אשר מאפשרת להכיר אתגרים ייחודיים אשר מאפיינים את עולמם את המאומצים הבוגרים. עוד מראים ממצאי המחקר הנוכחי, כי כאשר אנו דנים בגורמים

הנקשרים לעיצוב תחושת הקוהרנטיות, מדובר, למעשה, בסוגיה המאפשרת להכיר טוב יותר את הנרטיב הסיפורי של המרואיניים, תוך התייחסות נרחבת לשלושת מרכיבי הקוהרנטיות: רמת ההבנה, רמת הנהילות ורמת המשמעותיות.

מהמחקר עולה, כי לתפישת המרואיניים, משפחה מאמצת תומכת, המתייחסת לנושא האימוץ ומכילה את הנושא, תורמת למאומץ בהתמודדות מוצלחת עם קונפליקט גיבוש הזהות, ומסייעת לו להשיג בהצלחה "זהות אגו" מגובשת (Ego Identity), בעוד שיחסים שסועים עם ההורים המאמצים, תחושה של אי-שייכות וקונפליקטים לא פתורים עם נושא האימוץ גורמים למאומץ ל"פזירות זהות" (Identity diffusion). כאשר המאומץ אינו פותר את קונפליקט הזהות בהצלחה, הוא אינו מרגיש תחושת שייכות ואינו מצליח לחוש השלמה עם האימוץ וכל המשתמע מכך, בינו ובין עצמו ואף בינו ובין סביבתו. זאת ועוד, תפישת המשפחה המאמצת כמשפחה לכל דבר מסייעת אף היא בהתמודדות חיובית עם נושא האימוץ, ואף גורמת לנושא האימוץ להיתפש כנושא מזערי ושולי בחייו של המאומץ הבוגר. לעומת זאת, מאומצים בוגרים אשר נוטים לראות את דווקא את המשפחה הביולוגית שלהם כמשפחה האמיתית, נוטים לראות בעצמם נטע זר במשפחה המאמצת, ואלה יהיו עסוקים בשוני ובנבדלות שלהם מהמשפחה המאמצת ובתחושה של חוסר שייכות. מאומצים אלה אף רואים בנושא האימוץ נושא מרכזי בחייהם, ונוטים להקדיש לו זמן רב ומשאבים רבים על בסיס יום-יומי במהלך חייהם. כמו כן, משתתפים אלה נוהגים לעשות "אקספלורציה" (Marcia, 1980) הנוגעת לשונותם מהמשפחה המאמצת ונוטים להתמקד בחשיבותה של הגנטיקה המשפחתית ושל כל הנוגע לשלילות בדבר האימוץ, כפי שהם תופשים זאת.

עוד עולה מן המחקר, כי למרואיניים אשר תופשים את סיפור האימוץ באור חיובי, קל יותר לגבש זהות קוהרנטית. אותם המרואיניים מכירים במקורותיהם ותופשים אותם כחלק מה"אני" שלהם מחד, אך מנגד הם גם מייחסים חשיבות רבה למשפחתם המאמצת ולתחושת השייכות שהם חווים במשפחה זו. הם רואים את המשפחה המאמצת כמשפחתם לכל דבר ועניין, ומתאפיינים בתחושת קוהרנטיות גבוהה יותר.

זאת ועוד, בספרות נטען כי תוצאותיו של אירוע מושפעות באופן ישיר מאופן ההתמודדות של אדם עם הסיטואציה (Zeidner & Saklofske, 1996). המחקר מחזק טענה זו, כיוון שהוא מראה שישנו קשר בין קבלה והשלמה עם נושא האימוץ, אשר נחשב לאירוע בחיים, לבין תחושת קוהרנטיות גבוהה יותר. ממצא זה, אשר עלה מתוך הראיונות שבוצעו, חוזק על-ידי השאלונים שחולקו בהמשך ישיר לראיונות. ניתוח השאלונים ביחס לראיונות מעלה, כי ישנה הלימה בין המרואיניים אשר תחושת הקוהרנטיות שלהם נתפשה כגבוהה במהלך הראיון, לבין הציון שקיבלו בשאלון תחושת הקוהרנטיות שחולק לאחר הראיון ולהפך.

לבסוף, נדמה כי לפחות מנקודת המבט המתוארת על-ידי המרואיניים, תהליך גיבוש הזהות ועיצוב תחושת הקוהרנטיות בקרב מאומצים בוגרים תלוי רבות בסביבה המאמצת וביחס של הסביבה המאמצת למאומץ. משפחה מאמצת שאינה מאפשרת מקום לנושא האימוץ, ואף אינה

מכילה את רצונו של המאומץ "לחזור הביתה", אל המשפחה הביולוגית – הופכת את הנושא למשמעותי יותר כפי שנתפש על-ידי המאומץ, וכפועל יוצא מכך מעצימה את האתגרים הניצבים בפניו במהלך החיים הנוגעים לנושא האימוץ ואף עלולים להתאפיין, בסיכומו של דבר, בפזירות זהות ובתחושת קוהרנטיות נמוכה.

מנגד, סביבה תומכת, מקבלת ומאפשרת, אשר בראשה מצויים הורים מאמצים אשר מכילים את נושא האימוץ ונותנים לו מקום בחיי המאומץ, מאפשרת השלמה עם הנושא כבר בגיל צעיר, וכפועל יוצא כך מקלה על גיבוש זהות אגו ותחושת קוהרנטיות גבוהה.

